

## ŐSI MAGYAR JUHAINK MEGMENTÉSE

*Veress László\*, Dunka Béla\*\*, Oláh János\*\*\**

*\*DE ATC MTK, Állattenyésztés- és Takarmányozástani Tanszék, Debrecen*

*\*\*Magyar Rackajuh-tenyésztő Egyesület, Debrecen*

*\*\*\*Magyar Juhtenyésztő Szövetség, Nyírcsaholy*

### Bevezetés

A Kisbéri Ménesbirtokra 1879-ben menekített szalontai sertéstörzstenyészetet a két világháború között felszámolták, ezzel az ország korábbi parlagi sertésfajtái – a bakonyi, a szerémségi és szalontai – nyomtalanul eltűnt a mangalica fajtaátalakító keresztezésben.

1954-től Magyarai András miniszterhelyettes az Állami Gazdaságok Főigazgatósága (ÁGF) felé egyre türelmetlenebbül szorgalmazta az állami tulajdonban még meglévő magyar szürke alföldi marhaállomány fajtaátalakító keresztezését kosztromai bikákkal, melyet végül 1961-ben az ÁGF elrendelt. Ezzel egyidejűleg a magyar szürke marhák és magyar alföldi rackák törzskönyvi ellenőrzését a Hortobágyon is megszüntették. A Hortobágyi Állami Gazdaság 1967/68-ban értékesítette mangalica törzstenyészetét is. Polgár Sándor igazgató szellemesnek tűnő és valutaszerzésnek valóban tetszetős javaslata volt, hogy a rackaállományt dedomesztikálják és különleges szarvalakulása miatt külföldi vadászokkal vadásztassák. Hogy a magyar marha és magyar racka mégsem pusztult ki, az néhány lelkes és találékony állattenyésztőnek köszönhető. Büszkén leszögezhetjük, az európai országok között hazánk – személy szerint Bodó Imre – az első lelkes kezdeményezők között szerepelt.

Ezzel egyidőben a magyar pásztorkutya fajták – komondor, kuvasz, puli – és a magyar vizsla iránt a hazai és nemzetközi kiállításokon nőtt az érdeklődés, ezzel együtt a kereslet is. Ebben évülhetetlenek az érdemei Kováts Antalnak, a Gyapjúforgalmi Vállalat hajdani igazgatójának, aki a magyar kuvasztenyésztést felkarolta, majd az ősi pásztorkutya-tartást az állami gazdaságokban és termelőszövetkezetekben ösztönözte és népszerűsítette. A magyar puli népszerűsítéséért Ócsag Imre (1962) egyetemi tanárt illeti az utókor és hajdani barátainak hálás tisztelete.

Hasonló gondok Európa-szerte jelentkeztek. Poly javaslatára Franciaország 1963-ban a már-már kipusztulóban lévő orosz romanov juhállomány vásárlását és honosítását váltotta valóra. Később e fajtaival újabb francia fajták nemesítését is kezdeményezték (Ricordeau et al. 1976). Majjala és Kangasniemi (1972) a helyi finn juhajtára, annak nagy szaporodó képességére hívta fel a figyelmet.

Ennek eredményeként 1976-ig 14 ország vásárolt finn juhokat honosítási és nemesítő keresztezési szándékkal (Maijala és Oesterberg 1977). Magyarországon e sorok szerzői – Dunka Béla és Veress László – 1983-ban Debrecenben megalapították a Magyar Rackajuh Tenyésztő Egyesületet és újra kezdeményezték a fajta törzskönyvi ellenőrzését. 1984-ben a Hortobágyi Nemzeti Park (HNP) támogatásával kiadták a Dunka Béla által a magyar rackáról írt rövid tájékoztatót angol, német és magyar nyelven, mely azóta is folyamatosan megvásárolható a Hortobágyi Mezőgazdasági Múzeumban.

Az Európai Állattenyésztő Szövetség (EÁSZ) 1972-ben Stockholmban rendezett éves ülészakán Kalle Maijala javaslatot tett a tagállamok küldötteinek, hogy helyi parlagi állatfajtáik megőrzéséről gondoskodjanak. Megalakult az EÁSZ keretei között egy lelkes csoport, melybe bevásztották Magyarországról Bodó Imrét is. Feladatuknak tekintették, hogy minden ország helyi fajtáit ismertessék, és a kipusztulástól megmentésük. Bodó Imre ennek a feladatnak eleget is tett. 1993-ban a Rio de Janeiróban rendezett világkonferencia hangsúlyozta a biológiai sokféleség (biodiverzitás) megővésének nemzetközi jelentőségét. 1993-ban a magyar Parlament megszavazta az állattenyésztési törvényt, mely az ősi fajták megőrzésére is utalt: „A védett őshonos fajták jelentős genetikai értéket képviselnek, eredeti állapotú megőrzésük nemzeti érdek és állami feladat.” Időben felhívtuk a másik, Kárpát medencében nemesített juhajtára a cigájára is tenyésztő társaink figyelmét (Veress 1996, Bodó és Veress 1997).

Ez ünnepi alkalomból az 1983-ban alapított „Magyar Rackajuh Tenyésztő Egyesület eredményeiről és tapasztalatairól kívánunk számot adni.

### **Az Egyesület eredményei és tapasztalatai**

Az Egyesület alapvető feladatnak tekintette ennek az igen nemes és szép fajtának a megmentését és genetikai értékeinek megővésát. Minél több apai – genealógiai – vonal kialakítását és fenntartását. A kislétszámú fajták fenntartását ugyanis beltenyésztési leromlás is veszélyeztetheti. Már korábban ismertettük egy gyakorlati megfigyelésünket, sem a romanov fajtában, sem a fekete racka fajtaváltozatban nem tapasztaltunk rokonpárosításokból eredő leromlást. Feltételeztük, hogy a recesszíven öröklődő káros gének e két populációban a sorozatosan ismétlődő rokonpárosításokból adódóan kisodródtak (emmigrálódtak) (Veress 1987).

Az Egyesület titkári feladatait 1983 óta Dunka Béla, az elnöki teendőket Veress László vállalta, felmerülő anyagi költségeik térítése nélkül. Az Egyesületet 41 tag, 1200 anyajuhval alapította. Már az első évben 8 kost 338 anyajuhval 6 hétig

háremben pároztattunk, ami jelentős takarmány- és munkabér többletet követelt azoktól a tulajdonosoktól, akik a juhaikat törzskönyvi ellenőrzésbe vették. Közvetett sikerként könyvelhettük el, hogy a Hortobágyi Állami Gazdaság is kérte rackaállománya törzskönyvi ellenőrzésének újraindítását. A Hortobágyi Nemzeti Park (HNP) igazgatója, Salamon Ferenc, a közös nyájat olcsóbb fűbérhez juttatta. A legeltetési idő alatt közös legelőn tartott (de tulajdonosonként külön teleltetett) törzskönyvi ellenőrzött anyajuhokat háremben, a többieket szín szerint – külön-külön a feketéket és fehéreket – csoportosan pároztattuk, így néhány év alatt elértük, hogy a bárányok kizárólag vagy fekete, vagy fehér szülők párosításából származzanak. Amíg a Hortobágyi Állami Gazdaság (a későbbi Közhasznú Társaság: KHT) az állomány szinten tartásához a felesleges bárányokat húsvét előtt kedvező áron értékesítette, addig az egyesületi tagok a kosbárányokat július-október között, a jerkebárányokat augusztus és beszorulás (november 4.) táján válogatták ki, amikor a bunda minősége és a szarvalakulás is nagyobb biztonsággal volt elbírálható. Így azokat, akik rackatenyésztésre szánták el magukat, az Egyesület tagjaitól vásárolhattak kos- és jerkebárányokat. Ez a lehetőség hosszú éveken át élénkítette tagtársaink tenyésztési kedvét. A debreceni példa nyomán a HNP, majd az ország más területén alakult nemzeti parkok is saját racka tenyészetet létesítettek. Számunkra gondot okozott, hogy a háremben fedező kosok ivadékainak elbírálásakor már nem egy kost tulajdonosa eladott. Ezért ősszel a legszebb kosbárányokat tagjainktól felvásároltuk, majd tavaszi törzskönyvi minősítésük alkalmával a nekünk kevésbé tetszőket értékesítettük, a legszebbeket pedig saját háremeinkbe osztottuk be. Tagtársainkat eleinte figyelmeztettük, később büntettük, hogy fajtahibás állatok ne hajtsanak a közös nyájba. A törzskönyvi ellenőrzésbe vont állományunk minősége szemlátomást javult. A 90-es évek végén már a hódmezővásárhelyi és debreceni kiállításon is megjelentek tagjaink. Dunka Béla 1988-ban elkészítette (újra) a fajta leírását és törzskönyvi követelményrendszerét. Bodó Imre kérésére olyan keresztpárosításokat is végeztünk, melyek segítségével a két színváltozat (fekete, fehér) színöröklődését is tisztázni lehetett. A fehér színnel szemben a fekete részlegesen dominánsnak bizonyult (Bodó et al 1986). (E kísérlet megismétlését azonban azért tartjuk továbbra is szükségesnek, mert a kísérletbe vont kosokról feltételezhető volt, hogy nem minden felmenőjük tartozott ugyanahhoz a színváltozathoz.) A kapott eredmény így is igazolta a fajta keleti eredetét, mert a karakul fajtában is a fekete szín a domináns, ezzel szemben az európai fajtákban a fehér szín. A fekete rackák és karakul kosok párosításából születő bárányok gereznaminősége alig marad el a fajtiszta karakul bárányokéhoz képest, de a rackabárányok göndör prémje tetszetős, amellet sajátságos is (Bodó et al 1986). A fajta további kedvező tulajdonságaiként említhető, hogy húsa ízletesebb a merinónál és tejelőképessége is figyelemreméltó.

A fentebb sorolt eredményeinkkel egyidejűleg sokasodtak gondjaink is. 1986-ban a tagjaink sorába lépő Hortobágyi KHT-nál teletűző közös kosállományunk fele elpusztult. Amikor kértük az Egyesület egész ország területére kiterjedő működését (mert Pest és B.A.Z. megyékből is szállítottak nyári legeltetésre tagjaink a Hortobágyra juhokat), az OMMI állattenyésztési igazgatója ezt kategorikusan elutasította. Közölte, a rackaállomány fenntartása és felügyelete kizárólag saját hivatalának feladatához tartozik. Amikor az őshonos fajták támogatására sor került, rólunk az első évben megfeledeztek, később annak csak csökkentett hányadát kaphattuk. Hasonlóképpen kosainkat is az előírtnál alacsonyabb áron vásárolták fel. Emiatt két egymást követő évben – 1985/86 – a háremszerű pároztatást is kénytelenek voltunk szüneteltetni. Elsőként vált ki tagjaink közül a Hortobágyi KHT, majd a Kunmadarasi Rt. és a Kékes Bt., akiket korábban mi láttunk el kosokkal. Megszüntette rackatartását két alapító tagunk, a Gyapjútorgalmi Vállalat és a debreceni Hunyadi Tsz, baleset áldozata lett két legnagyobb állománnyal rendelkező tagunk, Szász Albert és juhos Kovács Ferenc, akinek családja mentette meg a magyar racka fekete színváltozatát. A Környezetvédelmi Minisztérium (KTM) időközben elrendelte, hogy a HNP 150 darabból álló rackanyáját könyvjóváírással adja át a KHT-nak, mely azt nem létszámgyarapításra használta. A magánosítás során a nyári legeltetést szolgáló épületünket értékesítették, az alvállalkozó épülethasználati díjat is követelt tőlünk. Ezzel egyidőben, Aradi Csaba leváltását követően a HNP megemelte a fűbért és június 15-e utánra engedélyezte a kaszálást. Ezzel a háremek pároztatásához szükséges szénától is elestünk. Az Állattenyésztő Szövetség évekig adós maradt a származási lapok kiadásával, és az alapadatok számítógépes hitelessége iránti kétségeinkre sem kaptunk évek óta megnyugtató választ. Ezek után 2000-ben az Egyesület elnöke lemondott, saját törzskönyvi ellenőrzése alatt álló állatállományát is értékesítette, mert az Egyesület eredményes működésére, a származási adatok hitelességére nem kapott megnyugtató választ. Az Egyesület további működését a jelenlegi támogatások mellett reménytelennek tekintjük.

Az Egyesület eddigi működése során tenyésztésre mintegy 150 kos és 1000 juhok értékesített. A vonalenyésztés felülvizsgálatával és kialakításával a Magyar Juhtenyésztők Szövetsége Oláh János instruktort bízta meg, tehát e feladatot átvállalta. A 2001. évben 3312 magyar racka állt törzskönyvi ellenőrzés alatt, ennek 24%-a – 814 állat – a fekete, a többi a fehér színváltozathoz tartozik (Oláh 2002). A törzskönyvi ellenőrzés alatt álló tenyészetekben 148 kos fedez, a fajta fenntartásához szükséges létszámot elégnak tartjuk, így az Egyesület történelmi szerepét teljesítette, a fajtát a kipusztulástól megóvta.

## **Összefoglalás**

A szerzők a már-már kipusztulófélben lévő magyar rackaállomány megmentésére és törzskönyvi ellenőrzésére 1983-ban 41 taggal, 1200 anyajuhval egyesületet alapítottak. Az év őszén kezdeményezték a fajta törzskönyvi ellenőrzését is, mely 8 kosra és 338 anyajuhra terjedt ki. Ezeket háremszerűen pároztatták. Jelenleg 3312 magyar racka – ebből 148 kos – áll törzskönyvi ellenőrzés alatt, ezek 75%-a a fehér, 25%-a a fekete színváltozathoz tartozik. Az egyesület elkészítette a fajta pontos leírását és törzskönyvezési követelményrendszerét. Fehér és fekete szülők párosítása révén megállapították a fekete szín részleges dominanciáját, mely a fajta keleti eredetét igazolja. A báránynak igen tetszetős a prémje, ízletes a húsa és a fajta tejelőképessége is figyelemreméltó. Az egyesület történelmi feladatát teljesítette, a fajtát a kipusztulástól megmentette.

## **Irodalom**

Bodó I.-Dunka B.-Karle G.-Szekeres G. (1986): The fur production of the Racka breed. IV. International Karakul Symposium, Budapest 101-107 p. Bodó I.-Veress L. (1997): Cigája tenyésztés Jugoszláviában. Magyar Állattenyésztők Lapja No 3. 7 p. Dunka B. (1984): Magyar racka. HNP kiadvány. Majjala K.-Kangasniemi R. (1972): Experiences of aut season and twice a year lambings in Finnsheep. World Rew. Anim. Prod. Roma 8.3. 84-89 p. Majjala K.-Oesterberg G. (1977): Productivity of pure Finnsheep and abroad. Livestock Prod. Sci. Amsterdam. No 4. 355-377 p. Ócsag I. (1962): A puli. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest. Oláh J. (2002): A hortobágyi rackajuh genealógiai vonalainak kialakítása. Diplomadolgozat, Debreceni Egyetem. Ricordeau G.-Tchamitchian L.-Thimonier J.-Flamant J.C.-Theriez M. (1976): Performances de reproduction et d' élevage des brebis Romanov, Finnoises et croisées. 27-e Reunion Annuelle FEZ G. 21. S. 29. Veress L. (1987): The role sheep and goats gene resources in production natural environment conservation and in other activities. Int. Synposium. Warsawa 26/30 Maj. FAO Anim. Prod. and Health Paper 66., Rome 249-254 p. Veress L. (1996): Mit tud a cigája Erdélyben és itthon? Magyar Mezőgazdaság Vol. 42, No. 9. 19 p.

## **Summary**

The authors established an association with 41 members in 1983 for salvation and pedigree control of Hungarian Racka population (1200 ewes) being in danger of extinction. Pedigree control was initiated in the autumn that year involving 8 rams and 338 ewes. They were mating in purdah. Presently 148 rams, 3312 Hungarian Racka are under pedigree control, from which 75% belong to the white and 25% belong to the black colour-variety. The association made the description and the requirement of pedigree control of the breed. The black colour partial dominance was determined by mating black and white parents, which prove the oriental origin of the breed. The fur of the lambs are very eye-appealing, their meat are very tasty and the milking performance of the breed are good. The association performed its historical task saving the breed from extinction.